

İslam Metafiziği

FİLOZOFUN AKAİDİ

Amentüyü Yeniden Anlamak

Gürbüz DENİZ

Eski
yeni.

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1939

FCR Sertifika No.: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Eskiyei

Yayın No | Publication Number: 423

Kitap Adı : İslam Metafiziği Filozofun Akaidi

Alt başlık : Amentüyü Yeniden Anlamak

Book Title : Islamic Metaphysics: The Philosopher's Creed

Subtitle : Reinterpreting the Articles of Faith.

ISBN : 978-625-8596-36-6

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258596366

Yazar | Author: Gürbüz Deniz | orcid.org/0000-0002-9651-9645

Kurum | Institution: Ankara Üniversitesi

ROR ID: ror.org/01wntqw50

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5x21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 197 (xii+185)

Yayın Tarihi | Publication Date: Haziran | June 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR Yayın

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRHT - İslam teolojisi | Islamic theology

BISAC: REL037060 - Din / İslam / Teoloji | Religion / Islam / Theology

THEMA: QDHK - İslam ve Arap felsefesi | Islamic and Arab philosophy

LC Classification: BP166 - İslam akaidi / İslam kelamı | Islamic theology / Doctrinal theology

DEWEY: 297.2 - İslam akaidi ve kelamı | Islamic doctrinal theology

WoS Category: Din | Religion

WoS Citation Topics Meso: 6.256 - Din | Religion

WoS Citation Topics Micro: 6.256.1835 - Teoloji | Theology

Scopus Subject Areas: 1212 - Din Çalışmaları | Religious Studies

Atf Bilgisi | Cite as: Deniz, Gürbüz. *İslam Metafiziği Filozofun Akaidi: Amentüyü Yeniden Anlamak*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Eskiyei, 2026.

© Tüm Hakları Saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050
Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60
www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

İslam Metafiziği

FİLOZOFUN AKAİDİ

Amentüyü Yeniden Anlamak

Gürbüz DENİZ

Ankara 2026

Yazar Hakkında

Gürbüz DENİZ

Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı. Prof. Dr. Hayrani Altıntaş danışmanlığında hazırladığı *Kâtip Çelebi'nin Eğitim ve Öğretim Anlayışı* başlıklı teziyle 1992 yılında yüksek lisans derecesini aldı. Doktora öğrenimini aynı enstitüde, yine Prof. Dr. Altıntaş'ın danışmanlığında hazırladığı *Hocazâde ve Ali Tûsî'nin Tehâfütleri'nin Mukayesesi* adlı çalışmayla 2000 yılında tamamladı.

2002 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalına öğretim üyesi olarak atanan Deniz, çalışmalarını İslam felsefesi, kelam-felsefe tartışmaları, insan hürriyeti ve varlık anlayışı gibi alanlarda sürdürmektedir. Klasik kelam-felsefe metinlerindeki tartışmaları mukayeseli biçimde ele almakta; ayrıca insanın metafizik konumuna ve Kur'an'ın kronolojik okunuşuna ilişkin metodolojik yaklaşımlar geliştirmektedir. Bu alanlarda kaleme aldığı çalışmaları arasında *Kelam-Felsefe Tartışmaları: Tehâfütler Örneği*, *İnsan Hürriyetinin Metafizik Temelleri* ve *Bilgi, Varlık ve Ahlak* sayılabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Fecr Yayınları, Grafiker Yayınları, Litera Yayınları ve Eskiyei Yayınlarından yayımlanmış çeşitli kitapları bulunan Deniz, halen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yapmaktadır.

About the Author

Gürbüz Deniz completed his undergraduate studies at Atatürk University Faculty of Theology and then pursued graduate education at Ankara University Faculty of Theology, Department of Islamic Philosophy. Under the supervision of Prof. Dr. Hayrani Altıntaş, he earned his MA in 1992 with a thesis titled *Kâtip Çelebi's Approach to Education and Teaching*. He continued his doctoral studies at the same institute, again under Prof. Dr. Altıntaş, completing his PhD in 2000 with a dissertation titled *A Comparative Study of the Tehâfüt Works of Hocaazâde and Ali Tûsî*.

Deniz was appointed as a faculty member at Ankara University Faculty of Theology, Department of Islamic Philosophy in 2002. His research focuses on Islamic philosophy, the intersections of kalam and philosophy, human freedom, and conceptions of being. He examines classical kalam-philosophy debates comparatively and develops methodological approaches to the metaphysical status of humans and the chronological reading of the Qur'an. Among his publications in these fields are *Kalam-Philosophy Debates: The Example of Tehâfütler*, *The Metaphysical Foundations of Human Freedom*, and *Knowledge, Being, and Ethic*.

He has authored several books published by the Presidency of Religious Affairs (Diyanet İşleri Başkanlığı), Fecr Publishing, Grafiker Publishing, Litera Publishing, and Eskiye Publishing. Deniz currently serves on the faculty of Ankara University Faculty of Theology.

Kitap Hakkında

İslam Metafiziği Filozofun Akaidi

Amentüyü Yeniden Anlamak

Bu eser, İslam inanç esaslarını klasik kelimî çerçevenin ötesine taşıyarak Müslüman filozofların metafizik yorumları ekseninde yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel problemi, İslam akaidinin tarih boyunca hangi ontolojik ve metafizik temeller üzerinde yorumlandığı ve bu yorumların günümüz insanına ne tür düşünsel imkânlar sunduğudur. Eserde iman esasları yalnızca dinî kabuller olarak değil, aynı zamanda varlık, bilgi ve anlam sorunlarıyla ilişkili metafizik ilkeler olarak ele alınmaktadır.

Araştırmada Kitabî/Kur'anî ilkelerin temelinde, Farabî, İbn Sînâ ve Gazzâlî gibi düşünürlerin görüşlerinden hareketle Allah, melekler, kitaplar, peygamberler, ahiret ve kader gibi iman esaslarının felsefî temelleri incelenmektedir. Özellikle Allah'ın birliği, tekliği ve aşkınlığı meseleleri zorunlu varlık, birlik, ehadiyet ve sebep-sonuç ilişkileri özelinde değerlendirilmekte; kelim, tasavvuf ve felsefe gelenekleri mukayeseli olarak analiz edilmektedir.

Eserin ikinci kısmında ise İslam metafiziğinin tarih boyunca ortaya çıkardığı medeniyet tecrübesi, ahlak anlayışı, bilgi üretimi ve toplumsal kurumlar üzerindeki etkileri incelenmektedir. Böylece metafizik ilkelerin yalnızca teorik değil, aynı zamanda pratik ve medeniyet kurucu sonuçlar doğurduğu ortaya konulmaktadır.

Sonuç olarak çalışma, İslam akaidini durağan ve tarih dışı bir inanç sistemi olarak değil, sürekli yorumlanabilen ve insanlığın güncel sorunlarına cevap verebilecek dinamik bir metafizik çerçeve olarak değerlendirmektedir. Bu yönüyle eser, çağdaş İslam düşüncesinde akaid, felsefe ve medeniyet ilişkilerine yönelik önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Metafiziği, Akaid, İbn Sînâ, Tevhid, İslam Felsefesi

About the Book

Islamic Metaphysics: The Philosopher's Creed Reinterpreting the Articles of Faith.

This work aims to reassess the fundamental principles of Islamic creed (*aqīdah*) beyond the confines of the classical *kalām* framework by situating them within the metaphysical interpretations developed by Muslim philosophers. The central question of the study concerns the ontological and metaphysical foundations upon which Islamic doctrines of faith have been interpreted throughout history and the intellectual possibilities these interpretations offer to contemporary humanity. In this respect, the principles of faith are examined not merely as religious doctrines but also as metaphysical principles intimately related to questions of being, knowledge, and meaning.

Drawing upon scriptural and Qur'anic foundations, the study investigates the philosophical underpinnings of the principal articles of faith—belief in God, angels, revealed scriptures, prophets, the Hereafter, and divine decree—through the perspectives of Al-Fārābī, Ibn Sīnā (Avicenna), and Al-Ghazālī. Particular attention is devoted to the concepts of divine unity, oneness, and transcendence, which are analyzed in relation to the notions of the Necessary Existent, unity (*waḥda*), absolute oneness (*aḥadiyya*), and causality. In this context, the traditions of *kalām*, Sufism, and philosophy are comparatively examined in order to reveal both their convergences and divergences concerning the metaphysical interpretation of faith.

The second part of the work explores the influence of Islamic metaphysics on the civilization it produced throughout history, focusing on its contributions to ethical thought, knowledge production, and the formation of social institutions. By doing so, the study demonstrates that metaphysical principles generate not only theoretical frameworks but also practical and civilization-building consequences.

In conclusion, the book argues that Islamic creed should not be understood as a static and ahistorical system of belief; rather, it should be regarded as a dynamic metaphysical framework that remains open to interpretation and capable of addressing the intellectual and existential challenges of the modern world. In this regard, the study offers a significant contribution to contemporary discussions concerning the relationship between creed, philosophy, and civilization in Islamic thought.

Keywords: Islamic Metaphysics, Creed, Ibn Sina, Tawhid, Islamic Philosophy

ÖN SÖZ

Öğrenmek ve öğrendiklerinden yeni yorum ve sonuçlara ulaşmak, insani bir edim ve erdemdir. Bir konu veya meseleye derinlemesine vâkıf olmak, o mesele hakkında özel okumaları ve odaklanmaları gerektirmektedir. Böyle okumalar ve ilgiler neticesinde yeni şeyleri fark etmek mümkün olabilmektedir. Okumalarımız ve bazı meselelere özel ilğimiz dolayısıyla anlamaya çalıştığımız İslam metafiziğine/Amentüsüne dair sorular ve cevapları bu kitapla gün yüzüne çıkmış oldu. Soruları şu şekilde özetlemek mümkündür: Müslümanlar nasıl bir metafizik düşünce ortaya koydular? Müslümanlar, felsefenin kendi ilim ve fikir dünyalarına girişiyle birlikte İslam inanç ilkelerini yeni bir okumaya tabi tuttular mı? Tuttularsa bu ilkeleri nasıl anlayıp analiz ettiler? Bu sorular, İslam inanç ilkeleriyle felsefe arasındaki ilişkiyi tarihsel bir düzlem üzerinden takip etmeyi zorunlu hâle getirmiştir. Hem bu soruları anlamaya yönelik merakımız hem de bu ilişkilerin başladığı tarihsel süreci anlama arzumuz sonucunda oluşan birikim ve kanaatlerimiz bu eseri vücuda getirdi.

Müslümanlar, İslami ilkeler bağlamında metafiziğe katkıları, yaşadıkları çağın gereğince ortaya koydular. Bu çerçevede İslam inanç esaslarının, felsefenin ya da teorik düşüncenin vazgeçilmez meseleleri hâline nasıl getirildiğini, bizzat meselelerle ilgilenen Müslüman filozofların ve düşünürlerin yorum ve önerilerine yer vererek bir bütünlük oluşturacak şekilde ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmanın ana hedefi, felsefenin İslam düşüncesi içinde neye tekabül ettiğini temellendirmektir. Bu bağlamda birinci bölüm; İslam akaid esaslarının yani iman ilkelerinin varlıklarının, mahiyetlerinin ve isimlendirmelerinin nasıl anlaşılması gerektiği problematiğine ayrıldı. Kitabın öncelikli hedefi, bu bölümü oluşturan fikirleri ortaya koymaktır. Burada İslam iman ilkelerinin/esaslarının metafiziğin konusu olarak sürekli yoruma/teville

ihtiyaç duyduğunu ve bunu yapmaya da imkân bulunduğunu belirginleştirmeye çalıştık. Ayrıca Müslüman filozofların İslam inanç esaslarını felsefenin vazgeçilmez meselesi hâline nasıl getirdiklerinin arka planı üzerinde de durduk.

Kitabın ikinci bölümü, İslam metafiziği ve İslam düşüncesinin teorik ve pratik olarak elde ettiği hasılaya/ürünlere tahsis edildi. Bu sebeple bu bölüm, daha somut veri ve sonuçlar içermektedir.

İslam metafiziği, bütün insanlara ilham kaynağı olabilecek kadar köklü-evrensel ve devrimci özü, dün olduğu gibi bugün de bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bu özün yeniden insanlara konuşması, geçmişte kurgulanan hâliyle yaşadığımız çağdaki Müslümanlarla akrabalık/kurbiyet kurması tartışmalı ve zor görünmektedir. Bizim gayretimiz, kapasitemiz nispetinde, bu özün kaynaklarını ve daimî işlevselliğini; ilkeler, yorumlar ve bazı tarihi tecrübeler bağlamında ortaya koymaktır.

Kitabın hazırlanmasında birçok arkadaşımın, dostumun katkısı oldu. Dr. Hadi Ensar Ceylan, Dr. Y. Ramazan Başaran, Dr. Halim Yar'a eleştirel katkılarından dolayı müteşekkirim. Özellikle Selahattin Bektaş'ın malzeme teminindeki desteği ve bazı yorumları büyük katkılar sağlamıştır. Bunların yanında dil ve içerik olarak eserin kemale ulaşmasındaki katkılarından dolayı Prof. Dr. Mesut Okumuş, Prof. Dr. Adem Polat, Prof. Dr. Fuad Aydın, Prof. Dr. İsmail Çalışkan, son okumayı yapan Dr. Ömer Gülen'e ve ayrıca isimlerini zikredemediğim katkı sağlayan diğer dostlara emekleri için bahusus teşekkür ediyorum.

Son olarak çalışmamızın tashih/redakte işlemlerini yapan Rufi Tiryaki'ye ve Eskiyei Yayınları editörü Hüseyin Nazlıaydın'a ve tüm yayınevi çalışanlarına teşekkürlerimi iletiyorum.

Rabbim onlardan razı olsun.

Çaba bizden tevfiğ Allah'tandır.

Gülbüz DENİZ

Ankara-Mayıs 2026

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İMAN İLKELERİ	
A) BENZERSİZ VE ORTAKSIZ	
Bir, Tek, O; Allah'a İman	3
1. Giriş	3
2. Bir (Vahid)	5
3. Tek (Ehad)	10
4. O (Huve)	16
B) MELEKLERE İMAN NEDEN ÖNEMLİ?	21
1. Giriş	21
2. İmanda Ontolojik Konum	23
3. Melekler mi Üstün İnsanlar mı?	27
a) İnsanların Üstünlüğü Hakkında İddialar	27
b) Meleklerin Üstünlüğü Hakkındaki İddialar	30
c) Meleklerin Görevleri	32
4. Ahlakiliğe Teşvikte Meleklerle İman	37
5. Filozofun Gözüyle Melekler ve Melekût Âlemi	39
C) VAHİY/KİTAP	43
1. Giriş	43
2. Eski Kültürlerde ve Doğu Dinlerinde Vahiy	44
a) Şamanizm	44
b) Zerdüştilik/Mecusilik	45
c) Maniheizm	47
d) Hinduizm	47
3. Yahudilikte Vahiy	49
4. Hristiyanlıkta Vahiy	52
a) Hristiyanlıkta Tanrı-İnsan İlişkisi	52
b) Hristiyan Kutsal Metinlerde Vahiy	53
c) Hristiyanlık Kutsal Metinlerinde Tanrı-İnsan İlişkilerinden Biri: Rü'yat Rüya Risalet ve Resuller	54
d) Hristiyan Kutsal Metinlerine Göre Havarilerin Vahye Muhatap Oluşları	56
e) Hristiyan Kutsal Metinlerine Göre İnsanlar da Vahye Muhatap Olmuşlardır	57
5. İslam'da Vahiy ve Risalet	58
a) Giriş	58

b) İslam İnancında Vahyin Varlık İmkânı	59
c) Vahyin Konumlandırılmasında Yeni Yorumlar ve Karşılaştırmalar	65
D) PEYGAMBERLERE NEDEN İMAN EDERİZ?	73
1. Giriş	73
a) Nübüvvete Genel Bakış	73
2. Hz. Peygamber'in Ahlak İlkeleri	82
E) KADERİN ARKA PLANI	91
1. Giriş	91
2. Kader Problemleri	92
F) DİRİLİŞ/MEAD	106
1. Giriş	106
2. İbn Sînâ'nın Bedensel Dirilişin İmkânsızlığı Hakkındaki İddiaları	108
3. Tartışmalar ve Öneriler	110
4. Dirilişin İmkânına Dair Yeni Bir Yorum ya da Anlama	114
5. Ahirete İnanmanın Hedefi	118

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM METAFİZİĞİNİN FELSEFİ TEMELLERİ VE KAZANIMLARI

1. Giriş	121
2. İslam Düşüncesi İçin Zemin Hatırlatması	123
3. İslam Felsefesinin İslam Düşünce Mirasına Etkileri	132
4. İslam Düşüncesinin Teferruatta Etkilendiği Bazı Kadim İnanç ve Kültürler	136
5. İslam Düşünce Sisteminde Dinin Yorumlanma Yöntemi	140
6. İslam Düşüncesinin Özgün ve Ayırt Edici Özellikleri	143
a) Mantıkılık ve Tutarlılık	143
b) Akıl-Nakil Birlikteliğinde Yorum	146
c) Diğerini/Ötekini Anlamak	149
d) Yalnızca O'na Yönelmek	151
e) Dini Bilime ve İctihada İndirgemek	153
f) İnsanın Önemi ve Ayrıcılığı	157
g) Mabedin Kutsallığı	163
h) Adalet Hassasiyeti	165
k) Özgürlük ve Tercih Serbestliği	168
l) Eleştiri ve İhya (Değişebilir ve Sürdürülebilir Bir Yapı)	169

SONUÇ YERİNE	171

KAYNAKÇA	173

DİZİN	183